

UNIVERZITA KARLOVA
Katolická teologická fakulta

Mgr. Bc. Veronika Řeháková

Buditel, historik, apologeta
Matěj Procházka (1811–1889)

Autoreferát disertační práce

2019

Úvod

Otec Matěj Procházka je bezesporu pozoruhodnou, zároveň však dodnes opomíjenou a nedocenenou postavou náboženského a vlasteneckého života na Moravě druhé poloviny 19. století. Své poslání kněze, gymnaziálního učitele a katechety propojil s činností národně buditelskou, spolkovou, vzdělávací a především publikační. V těchto oblastech se angažoval podobně jako další členové neformálního uskupení tzv. Sušilovy družiny.

Matěj Procházka byl jak za života, tak po smrti právem stavěn po bok knězi Františku Sušilovi. Ve svém nerozlučném přátelství sdíleli lásku k Bohu, k církvi a k národu a společně „*se přičiňovali na roli Páně*“. Po smrti obou se jejich přátelé, kolegové a žáci postarali, aby jejich těla spočinula ve společném hrobě. Pater Procházka byl vnímán jako Sušilův „alter ego“, někdo ve stínu jeho velké osobnosti.

Osobnost Matěje Procházky, jeho život a dílo jsou dodnes výrazně opomíjeny a hrubě nedoceňovány. Důvodem je jistě také skutečnost, že širší odborná veřejnost zatím neměla k dispozici monografické zpracování dané tematiky. V naší odborné literatuře chybí kritický životopis jmenované osobnosti, nebyl sestaven detailní soupis jeho teologických, historických a dalších prací a nikdo se doposud nevěnoval souhrnně Procházkovu literárnímu dílu, v jeho šíři a hloubce. Výjimku tvoří dvě oblasti autorovy tvorby, jejichž význam byl v nedávné době oceněn. Jeho teologickou intuici a postřehy k soudobým přírodovědným otázkám velmi kladně ohodnotil Ctirad Václav Pospíšil ve své publikaci *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost: česká katolická teologie 1850–1950 a výzvy přírodních věd v širším světovém kontextu* (Praha 2017). Mezi historiky zabývajícími se sociálními dějinami 19. století se Jiří Hanuš věnoval Procházkovu pojednání *Otázku dělnická*, a to ve svém článku *Matěj Procházka und die christliche Lösung der sozialen Frage* ve sborníku *Sozial-reformatorisches Denken in den böhmischen Ländern 1848–1914* (München 2010).

Cíle bádání

Hlavní cíle předkládané disertační práce jsou následující: Sepsáním životopisu patera Procházky hodláme doplnit mezeru v historiografickém bádání k dějinám moravské církve a národního obrození druhé poloviny 19. století. Analyzováním, vyhodnocením a představením Procházkovu literárního díla v jeho šíři a hloubce chceme mimo jiné vstoupit v kontakt s teologickým odkazem a křesťanským myšlením moravského katolicismu předminulého století. Vypsáním tzv. druhého života našeho brněnského kněze míníme blíže ukázat jeho vývoj od glorifikace až k pozapomnění a osvětlit, proč tomu tak bylo.

Pevně doufáme, že tato práce učiní zadost spravedlnosti, protože zmíněná osobnost si jistě zaslouží mnohem více pozornosti a úcty, než jaké se dočkal v posledních zhruba devadesáti letech. Zároveň tak obohatíme pohled na dějiny českého obrození i české

katolické teologie. Hlubší povědomí o těchto kořenech naší přítomnosti nás může inspirovat a posilovat v zápasech současnosti.

Metodika bádání

Jak již vyplývá ze stanovených cílů, předkládaná disertační práce užívá v zásadě dva přístupy: historický a teologický.

Naše historická práce sestávala ve čtyřech krocích: v heuristice, interpretaci, syntéze a sepsání životopisu Matěje Procházky. Autorka zde zúročila svou kvalifikaci historičky. Uvedený přístup byl aplikován v první části, Procházkově biografii, a ve třetí partii v tzv. druhém životě jmenované osobnosti, přičemž v posledním oddílu se uplatnila více interpretace směrem k rekonstrukci charakterového profilu.

Ve druhé části, tedy v představování a hodnocení spisovatelské činnosti Matěje Procházky, byl aplikován přístup teologický. Metoda strukturální analýzy spisů byla v jednotlivých kapitolách nevyhnutelně přizpůsobována příslušné teologické disciplíně, případně určitému souvisejícímu vědnímu oboru. V některých případech jsme učinili srovnání se soudobými či pozdějšími texty. Poté jsme přistoupili k interpretaci textů podle různých teologických disciplín, nicméně jsme si byli vědomi toho, že se vzájemně potkávají, podporují a prolínají. Za tím vším pak pátrali po Procházkově pohledu na Boha, člověka, církev a svět, jinými slovy: vstoupili jsme na pole dogmatické, případně fundamentální teologie.

Struktura disertační práce

Předkládaná disertace obsahuje tři části. V první jsme na základě historických pramenů rekonstruovali životní příběh Matěje Procházky. Struktura životopisu sleduje chronologický běh a dělí se na tři kapitoly. První nás vede do jeho dětství a studentských let a je rozčleněna do tří oddílů podle míst jeho bydliště – do rodné Brtnice a do měst Jihlavy a Brna. Následující kapitola se věnuje Procházkově duchovenské činnosti ve farní správě a jednotlivé části pak kopírují místa jeho působení. Třetí kapitola zahrnuje nejdelší etapu Procházkova života, během níž se – ať už jako pedagog na brněnském gymnáziu, nebo později ve výslužbě – angažoval v nejrůznějších oblastech života, víry a vědy. První z pěti oddílů dané kapitoly přibližuje vztah gymnaziálního katechety Procházky s profesorem biblistiky Františkem Sušilem. Další oddíly mají postihnout Procházkovu pedagogickou, vlasteneckou a spolkovou činnost, přičemž jsou zasazeny do časového sledu životopisu. Poslední partie probírané kapitoly pojednává o závěrečných letech života brtnického rodáka a o jeho rodinných vztazích.

Druhá část práce přináší první komplexní a podrobné představení a zhodnocení literárního díla brněnského kněze. Tuto partii disertační práce jsme rozčlenili do šesti

kapitol. Začínáme úvodem o spisovatelské činnosti brtnického rodáka co do její šíře, obsahu a formy. V dalších kapitolách se zaměřujeme na konkrétní témata, která jsme s ohledem na těžiště teologického zájmu této práce identifikovali jako pět nejvýznamnějších tematických okruhů. Nejdříve se věnujeme církevním dějinám a náznakům teologie dějin (spásy). Následující dvě kapitoly patří apologetice: nejdříve obraně víry a fundamentální eklesiologii, pak výzvám dobové přírodovědy a filozofie. Poté zkoumáme Procházkovy spisy z oblasti morálky a asketiky a nakonec věnujeme prostor jeho přínosu k dělnické otázce, která by spadala do sociální nauky církve.

Ve třetí části, obsahující jen jednu kapitolu, se zabýváme tzv. druhým životem Matěje Procházky. I zde předkládáme zcela nové závěry, které vzešly z našeho bádání. Všimáme si toho, jak jmenovanou osobnost vnímali jeho současníci a následující generace, jaká epiteta, přirovnání a role mu v průběhu jednoho a půl století přisuzovali a jak se jejich zájem proměňoval. Kapitolu členíme na čtyři oddíly, v nichž nejdříve představujeme tři chronologicky po sobě následující etapy. První oddíl pojednává o obrazu Matěje Procházky v životopisných nástinech z doby, kdy ještě žil. Druhý se zaměřuje na posmrtnou pietu k našemu významnému brněnskému knězi v průběhu přibližně dvou desetiletí po jeho smrti. Jejimi protagonisty byli Procházkoví spolupracovníci, přátelé a bývalí žáci. Ve třetím oddílu se věnujeme výrazům piety ze strany generací, které již brtnického rodáka osobně nepoznaly. Zde necháváme promluvit žurnalisty, kněze, literární vědce a činitele veřejného života, s nimiž se projdeme zhruba jedním stoletím až do dnešních dnů. Ve čtvrtém oddílu se pokoušíme nově, očima člověka počátku 21. století a uceleně podívat na osobnost otce Procházky s jeho povahovými rysy, schopnostmi a dary, jež uplatňoval ve vztazích s lidmi a ve své mnohotvárné činnosti.

V souvislosti s předkládanou prací, ačkoli nad její rámeček, připojujeme krátký exkurz, jímž chceme upozornit na podivuhodné souzvučky mezi dvěma osobnostmi naší historie, Matějem Procházkou a Tomášem Garrigue Masarykem. Jakkoli krátký byl bezprostřední kontakt mezi gymnazijním profesorem a jeho žákem, nelze se nepozastavit nad četnými podobnostmi mezi jejich životními příběhy a myšlenkovými odkazy.

Nedílnou součástí disertační práce je nový a výrazně obohacený soupis děl Matěje Procházky. Bibliografie je rozdělena do devíti skupin podle vědních oborů, případně podle témat a zahrnuje Procházka vlastní díla, jeho příspěvky v podobě recenzí i jeho překlady. Množství položek v soupisu svědčí o autorově literární plodnosti a značné šíři jeho záběru, který překračuje oněch pět témat či oborů, jež jsme si zvolili pro analýzu ve druhé části disertační práce. Na posledních stranách této disertace čtenář nalezne obrazovou přílohu, která dokresluje životní příběh a osobnost brněnského kněze.

Obsah disertační práce

Úvod

Část první ŽIVOT MATĚJE PROCHÁZKY

I. Dětství a studentská léta 1811–1833

I.1. Brtnice 1811–1819

I.2. Jihlava 1819–1827

I.3. Brno 1827–1833

I.3.1. Filozofické studium 1827–1829

I.3.2. Teologické studium 1829–1833

II. Pastorační činnost ve farnostech 1833–1850

II.1. Stálky 1833–1834

II.2. Čejkovice 1834–1835

II.3. Brno – sv. Tomáš 1835–1837

II.4. Komárov u Brna 1837–1840

II.5. Zábrdovice 1840–1850

II.5.1. České národní probuzení a kořeny sociální otázky

II.5.2. Žádosti o kaplanství

II.5.3. Nové výzvy s příchodem revolučního roku 1848/49

III. Činnost pedagogická, vlastenecká a spolková v Brně 1850–1889

III.1. Přátelství s Františkem Sušilem

III.2. Brněnské německé gymnázium 1850–1881

III.2.1. Učitelská kariéra

III.2.2. Učitel, katecheta a vychovatel

III.3. Činnost vlastenecká a spolková

III.4. Ocenění církevní a akademické

III.5. Léta v penzi 1881–1889

Část druhá LITERÁRNÍ DÍLO MATĚJE PROCHÁZKY

IV. Literární činnost – obsah, forma a prostředky

IV.1. Publikační činnost v periodikách

IV.2. Český jazyk a literatura, básně a překlady

V. Církevní dějiny a náznaky teologie dějin (spásy)

V.1. Česká historiografie v Procházkově době

V.2. Východiska Procházkovy historické práce

V.3. Obecné, zvláště církevní dějiny

V.4. České církevní dějiny a hagiografie

V.4.1. Jan Sarkander a olomoucké osobnosti

V.4.2. Cyrilometodějské téma

V.4.3. Ostatní historiografická produkce

V.5. Procházková teologie dějin (spásy) a interpretace dějin českých

V.6. Obraz Židů a otázka židovská

VI. Víra proti nevíře a fundamentální eklesiologie

VI.1. Stav soudobé apologetiky a východiska Procházkovy apologetické práce

VI.2. Obhajoba proti nevěreckým názorům

VI.3. Obhajoba proti ostatním, nekatolickým církvím

VI.4. Unionistické snahy

VI.5. Primát sv. Petra a vztah církve ke světské moci

VI.6. Obraz církve a obraz světa

VII. Výzvy dobové přírodovědy a filozofie z hlediska víry

VII.1. Kontext myšlení a metodologické úskalí, východiska Procházkovy práce

VII.2. Materialismus jako světonázor

VII.3. Vesmír v zorném úhlu astronomie, teologie a materialismu, spor o účelnost

VII.3.1. Mimoszemský život

VII.4. Vývoj živé přírody

VII.4.1. Evoluční a jiné teorie do Darwina

VII.4.2. Charles Darwin

VII.4.3. Darwinismus

VII.5. Paleoantropologie

VII.5.1. Stáří lidského rodu a jeho počátky

VII.5.2. Teorie vzniku člověka a lidská odlišnost

VII.5.3. Role člověka ve stvoření

VIII. Morální teologie a asketika

VIII.1. Asketické spisy

VIII.1.1. *Bud' me střídmí*

VIII.1.2. *Slovo studující mládeži*

VIII.2. Pojetí morálky a obraz Boha jako morální autority

IX. Dělnická otázka

IX.1. Sociální a dělnická otázka do vydání Procházkovy spisu

IX.1.1. Evropští socialisté před Matějem Procházkou

IX.1.2. Křesťanský socialismus v českých zemích do sepsání *Otázky dělnické*

IX.2. Povaha spisu *Otázka dělnická* a východiska pro jeho hodnocení ve světle současné sociální nauky církve

IX.2.1. Struktura díla *Otázka dělnická*

IX.2.2. *Otázka dělnická* ve srovnání s encyklikou *Rerum novarum*

IX.2.3. Východiska současné sociální nauky církve a *Otázka dělnická*

IX.3. Hlavní témata, východiska, cíle a prostředky v díle *Otázka dělnická*

IX.3.1. Boží záměr pro člověka a lidstvo

IX.3.2. Základní pojmy dělnické otázky

IX.3.3. Křesťanská morálka a ctnosti jako způsob řešení dělnické otázky

IX.3.4. Role církve

IX.3.5. Práva ženy

IX.4. Procházkův vliv na další generace křesťanských socialistů

Část třetí DRUHÝ ŽIVOT MATĚJE PROCHÁZKY

X. Od glorifikace k pozapomnění

X.1. Pohled současníků za Procházkova života

X.2. Pohled současníků po Procházkově smrti

X.3. Pohled následujících generací

X.4. Portrét a povahopis

Exkurz 1. Matěj Procházka a Tomáš Garrigue Masaryk

Celkový závěr: přínosy k poznání Matěje Procházky

Seznam použitých zkratk

A. Bibliografie Matěje Procházky

B. Archivní prameny

C. Tištěné prameny k životu Matěje Procházky

D. Spisy Procházkových současníků

E. Ostatní použitá literatura

F. Internetové zdroje

Obrazová příloha

Teoretický a praktický přínos disertační práce

Na závěr se tedy ptáme, zda a jak jsme dostáli vytyčeným úkolům: přispět k hlubšímu poznání života, díla a osobnosti Matěje Procházky. Jinými slovy: zda jsme doplnili mezeru v historiografickém bádání k dějinám církve a národního obrození na Moravě ve druhé polovině 19. století, zda jsme představili v šíři a hloubce Procházkovo literární dílo, jak jsme vstoupili v kontakt s teologickým odkazem a křesťanským myšlením moravského katolicismu předminulého století a v neposlední řadě jak jsme osvětlili tzv. druhý život našeho brněnského kněze, který se vyvíjel od glorifikace až k pozapomnění.

Současně žádáme o shovívavost, protože nikdo od nás nemůže čekat definitivní odpovědi a hodnocení a plnou fundovanost v každém jednotlivém oboru, do něhož náš autor zasáhl. Je nutné přiznat, že otazníky zůstanou, a snad námi formulované otázky je

pomohou v budoucnu lépe rozřešit. S vědomím vlastní nedostatečnosti a různých úskalí, na něž jsme nemohli nenarazit, nyní vyzdvihneme přínosy této disertační práce.

Co podstatného přineslo naše historické bádání k životu Matěje Procházky? Přestože bylo v minulosti sepsáno několik kratších či delších životopisů jmenované osobnosti, předložená biografie je překonává svým rozsahem a hloubkou, a to proto, že její autorka se pokusila o důsledné vyhledání a vyhodnocení dostupných archivních a publikovaných pramenů. Zrekonstruovaný životní příběh přináší mimo jiné celou řadu podrobností k Procházkově rodině, jeho studijním létům, k prostředím, v nichž působil jako kooperátor a jako gymnazijní učitel, k jeho vztahům, dobročinnosti a finanční situaci.

Když se ohlédneme za Procházkovým životním příběhem, můžeme si všimnout dvou odlišně dynamických etap, jež byly do značné míry ovlivněny tehdejší politickou a společenskou situací. Zatímco v první etapě se život brtnického rodáka ubíral cestou „vzorného“ studenta a „poslušného“ kněze v pastorační službě různých farností, s nástupem revolučního roku 1848/49 nabral dynamiku a rozšířil se o nové rozměry. Povzbuzen svým okolím začal otec Procházka investovat své dary a schopnosti do četných veřejných aktivit a vstupovat do kontaktu s lidmi z nejrůznějších prostředí. K jeho osobnímu rozkvětu nepochybně přispěla i nová pozice vyučujícího a katechety na brněnském gymnáziu. Tato druhá etapa jeho života zahrnuje čtyři desetiletí až do jeho tragické smrti na závěr roku 1889. Během uvedeného období se brněnský kněz profiloval a vystupoval v četných rolích: v roli národovce, církevního historika a hagiografa, apologety, teologa v dialogu s přírodovědnými a filozofickými směry, křesťanského socialisty, redaktora a žurnalisty, překladatele a spisovatele, básníka a literárního vědce, organizátora spolkového života, vzdělavatele a popularizátora. Zmíněné aktivity – aniž bychom si dělali nárok na úplnost výčtu – byly Procházkovou odpovědí na nové situace, v nichž viděl úkoly a výzvy pro církve a pro český národ. Jazykem Druhého vatikánského koncilu bychom řekli, že dokázal číst „znamení doby“ a přistupoval k nim s tvořivou praktičností a intelektuální zvědavostí, přičemž si uchovával kritický pohled věrný katolickému učení. Podle slov současného papeže Františka měl odvalu „vyjít ven“ z uzavřenosti církevních struktur a jistot, angažovat se v širším společenském kontextu a svými dary sloužit církvi, českému národu a potřebným.

Bibliografie uvedená na konci disertační práce představuje skutečný vědecký přínos, neboť nikde jsme takto kompletní soupis nenalezli. Při jejím sestavování jsme vycházeli jednak z písemných pramenů úřední povahy, které obsahují seznamy Procházkových děl, jednak z pozdějších, posmrtných bibliografických soupisů a dalších pojednání. O řadu časopiseckých článků jsme tento soupis obohatili díky systematickému průzkumu brněnského periodika *Hlas*. V případě monografie o Janu Kapistránovi jsme připsali Procházkovi částečné autorství. Několik příspěvků nebylo možné dohledat kvůli nedostatečným bibliografickým údajům. Některá Procházkova díla nejsou k dispozici v žádné z našich knihoven. Z uvedených důvodů ani naše bibliografie nemůže být považována za vyčerpávající a definitivní, přesto však představuje výrazný krok na cestě ke kýmžnému ideálu.

Zatímco jsme se již nemohli přesvědčit o řečnickém nadání brněnského kněze a pedagoga a zaslechnout jeho mluvený projev, jeho literární schopnosti a lingvistické znalosti jsme prozkoumali na základě značného množství písemných textů a neponechali je bez hlubšího ohodnocení. Vědomi si autorovy publikační bilingvnosti, věnovali jsme pochopitelně nejvíce pozornosti češtině, kterou otec Procházka považoval za něco mnohem více než za pouhý komunikační prostředek. Láska k rodnému jazyku se u něj snoubila s láskou k národu; v jazyku viděl duši národa, jeho život. Ačkoli jeho úsilí bylo zasazeno do širších souvislostí zápasu českého národa o svébytnost jazykovou a politickou, nemůžeme se ubránit dojmu, že uvedená autorova slova jsou adresována i naší generaci. Jako by nám brněnský rodák kladl otázky po tom, jak užíváme svůj rodný jazyk, jak o něj pečujeme v globalizovaném světě, zda jsme na něj hrdí a vážíme si jej jako součásti své národní identity.

Co tedy můžeme vyzdvihnout na Procházkově práci s českým jazykem? Veškerá jeho činnost spisovatelská, korektorská, redaktorská a překladatelská byla nesena základními principy: úsilím o srozumitelnost, funkčnost a estetickou stránku jazyka. Matěj Procházka se spolu s ostatními národovci podílel na utváření moderní české řeči s její odbornou terminologií, větnou skladbou apod. Jeho přístup lze vnímat jako tvoření, umění a hru. Svoje texty staví mimo jiné na obrazech a přirovnáních, čímž je činí snadnějšími pro pochopení a zapamatování, a to díky vlivu na čtenářovu představivost. V některých odbornějších pojednáních se projevuje autorův přehnaný smysl pro detail, který mnohdy činí jeho texty neúměrně dlouhými, což jde na úkor čtivosti. Celkovou vysokou úroveň písemného projevu potvrzují jak jeho současníci, tak literární kritici první i druhé poloviny minulého století. Máme za to, že Procházkův způsob vyjadřování může být přitažlivý i pro čtenáře 21. století. Zní sice archaicky, ale když se odpoutáme od sebe, můžeme čerpat z implicitní poetičnosti a některá slova použít a inovovat. Navíc nás autorova tvořivá hra s jazykem může zvát ke kreativnímu způsobu komunikace skrze obrazy a přirovnání.

Výsledky publikační činnosti Matěje Procházky jsme představili v pěti tematických okruzích, a to na poli církevních dějin a hagiografie, apologetiky, dialogu s přírodními vědami a se soudobými filozofickými směry, v oboru mravouky a asketiky a ohledně dělnické otázky. Vyhodnocení jednotlivých tematických okruhů se objevuje v dílčích závěrech jednotlivých kapitol druhé části této monografie. Dlužno důrazně podtrhnout, že zatím nikdo takto rozsáhle a analyticky Procházkův myšlenkový odkaz nevyhodnotil, takže se jedná o nesporné novum.

Závěr nám umožňuje jakoby poodstoupit a nahlédnout celek života a díla našeho autora. V celkovém obrazu vystupují do popředí hlavní linie: obraz Boha, člověka, církve a světa. Ačkoli disertační práce má ráz historický a zabíhá do mnoha teologických disciplín, právě konstatované plně ospravedlňuje její dogmatickoteologické ladění.

Procházkova prožívaná a reflektovaná víra se utvářela v jeho rodině, v prostředí dalších mezilidských vztahů a také pod vlivem dobové teologie. Značný zájem o fundamentální teologii ve smyslu apologetiky a její rozvíjení kontrastovaly s nedostatky a stagnací dogmatické teologie, v níž Trojjediný zůstával více předmětem spekulativní úvahy než záležitostí života věřícího. Prezentovaný obraz Boha, který vystupoval ve

vztahu ke světu, se jevil spíše jako jednoosobový, zejména v roli Otce, jehož rysy dosti připomínaly starozákonní Boží vlastnosti. Taková představa o Bohu se zákonitě odrážela v pohledu na jednotlivce, církev, společnost či státní zřízení. Stejně tak je nutné říct, že stav církve a společnosti zpětně utvrzoval stávající pohled na Boha. Tento spíše monarchicky pojímaný Bůh „garantovaný“ církví nedával prostor pro svobodu v různosti při zachování jednoty. V Procházkových zejména církevnědějinných a asketických textech si láskyplný a milosrdný Bůh zachovával rysy přísného a trestajícího soudce, k němuž se člověk vztahoval i se strachem a s pocity viny. Nabízí se otázka, zda vykreslený obraz Boha, který nedával dostatečný prostor svobody osobní volbě ve věci víry a svědomí, vlastně nebyl živen právě strachem ze ztráty věřících a neměl probouzením strachu a viny sloužit k jejich udržení v církvi. Nápomocným nástrojem byla jistě povinná zpovědní praxe. Na ctnostech postavená morálka a asketika spojená s vyžadovanou zpovědí vytvářela jasně vymezený prostor pro duchovní život katolíka a pro jeho rozlišování a volby. Otec Procházka byl sice tímto povědomím determinován, nicméně často a rád ho překračoval, když opakovaně vyzýval své čtenáře a posluchače k aktivnímu a tvořivému přístupu k vlastnímu životu, k autenticitě křesťanské existence, aby se probudili z vlažnosti a lhostejnosti, k hrdinnému svědectví, aby se hlásili k církvi a postavili se za ni.

Tím se tedy dostáváme k Procházkově obrazu člověka čili k jeho pojetí humanity. Ostatně autorovu antropologii z křesťanského pohledu považujeme za jednu z nejsilnějších stránek jeho teologické reflexe, v níž se podle nás odráží vzájemně „oplodňování“ teorie a praxe. Brněnský kněz ji tedy buduje na praktickém základě tváří v tvář novým společenským proměnám a nejvýslovněji ji vyjadřuje ve spojitosti s dělnickou otázkou. Silný akcent klade na důstojnost člověka, kvalitu jeho pozemského života po duchovní a hmotné stránce a na uplatňování občanských práv a svobod. Vyzývá členy různých společenských vrstev, aby se tváří v tvář životním situacím chopili své svobody, stali se aktéry svého života a usilovali o vezdejší štěstí.

Pozornost, jakou věnoval právům dětí a žen zvláště v dělnickém prostředí, si zaslouží opětovného vyzdvižení právě pro jeho pokrokovost i ve srovnání s pozdějšími dokumenty církevního magisteria. Je třeba zdůraznit, že brněnský kněz a kanovník apeloval na vzdělávání kněží v sociální problematice a jejich přímou angažovanost mezi proletariátem a že jeho vliv se projevil zejména mezi brněnskými bohoslovci, v jejich formaci a také mezi ostatními duchovními v prostředí moravského Manchesteru. Na základě porovnání můžeme konstatovat, že pater Procházka ve své *Otázce dělnické* nejenom zachytil hlavní témata obsažená v první sociální encyklice *Rerum novarum*, ale také předjímal základní východiska, cíle a prostředky současné sociální nauky církve.

Nyní budeme věnovat pozornost obrazu církve, jak se jevil ve spisech našeho kněze. Struktura církve zrcadlila jak monarchickou představu o Bohu a jeho vztah ke světu, tak monarchicky či absolutisticky pojímané státní zřízení s větší či menší úspěšností udržované v tehdejších evropských poměrech. Zcela zřetelně se to ukazuje na vlastním sebepojetí, podle nějž církev upřednostňovala jednotu před možností plodného pluralismu. Ten ostatně po dlouhá staletí církev a společnost vlastně nezakusila, protože se naučila žít v příliš těsné symbióze spojení „trůnu a oltáře“. Důraz na jednotu se opíral

o charakteristiku církve, v níž jedna víra, jeden křest a jeden Bůh a Pán Ježíš Kristus představovali oporu primátu Petrova nástupce. Papež figuroval jako monarcha nad katolíky i nad ostatními křesťany a církvemi. Otřesy starých společenských řádů, existenční a existenciální nejistoty zasahující různým způsobem všechny společenské vrstvy a nebývale bujně a všesměrně kritické kvašení ve vědeckém světě působily u mnohých věřících jako katalyzátor strachu a snahy se opevnit v bezpečí vlastní pravdy.

Procházkovy texty nám mohou poskytnout klíč k pochopení obranných, apologetických postojů ze strany církve vůči jiným světonázorům, stanoviskům jiných křesťanských církví a vůči některým výzvám z vědeckého světa. Než se konkrétněji zaměříme na daný jev, dlužno přiznat, že mezi proticírkevními a protikřesťanskými náladami se v evropském i rakouském prostoru šířila také agresivní, nenávistná reakce, kterou náš spisovatel nazývá „pandémonismem“.

Pro vztahy církve a věřících s okolním světem Matěj Procházka používal pojmy jako boj, zápas a obrana. Je zřejmé, že se v uvedených reakcích odráží biblická či novozákonní mentalita v duchu janovského dualismu, černobílého vidění skutečnosti, jež jsou představovány dvěma vzájemně zápasícími tábory, které se opírají o sílu Boha a satana. Proč však je toto myšlení aktuální v době, o níž hovoříme, co je podporuje? Nabízí se více pohledů, jež se mezi sebou nemusejí vylučovat. Do jaké míry bychom mohli v boji ve smyslu duchovního úsilí o mravnost a ctnost identifikovat rysy či projevy specifického přístupu v duchovním životě, který je vlastnější mužům, tedy co dnes nazýváme mužskou spiritualitou? Do jaké míry mohl být výše zmíněný přístup podporován monarchickým obrazem Boha, církve a společnosti? Jinak řečeno: není monarchismus otcem dualismu, principem, který staví do opozice církev a svět, katolickou církev a jiná křesťanská společenství? A do jaké míry je daný obraz podporován strachem z neznámého a ze ztráty bezpečí a jistot, podobně jako to můžeme pozorovat u některých současných katolíků, kteří se vracejí k obrazu církve a světa Procházkova století?

Dlužno konstatovat, že prezentované vnímání světských a duchovních skutečností, ačkoli se jeví platné v obecných rysech, nelze v případě otce Procházky aplikovat bez výjimky. U našeho autora nepřevládla slepá odmítavost vůči všemu, co bylo jiné. Rozlišoval mezi jednotlivcem a skupinou, do níž dotyčný přináležel, podle „přinášeného ovoce“ a vykazoval značnou otevřenost vůči společenským změnám a intelektuálním výzvám své doby. V následujících odstavcích si dovolíme vyzdvihnout některé příklady a oblasti, v nichž svými postoji a názory prolamoval ideologické horizonty a společenské stereotypy.

Brněnský kněz nazýval evangelíky svými spolubratry a znal ty, jejichž názory byly hodnotné či blízké katolickým. Navzdory odlišnostem choval úctu k historikovi a politikovi Františku Palackému a netajil se kladným, souhlasným postojem k jeho názorům. Do určité míry překračoval hranice soudobého církevního antijudaismu, jež v jistém smyslu odrážel černobílou dobovou mentalitu. Na jedné straně otec Procházka zůstal v zajetí představ o antijudaistickém Božím záměru, tj. o odnětí přízně vyvolenému národu, jež byla v církevním prostředí živena po necelá dvě tisíciletí. Na straně druhé i přes nedůvěru se na základě osobní zkušenosti dokázal částečně vymanit ze

stereotypních pohledů na Židy, vnímal totiž také jejich dobré stránky, ba dokonce je dával křesťanům za příklad určitého ctnostného jednání.

Domníváme se, že brtnický rodák může být inspirací ke smíření a k otevřenosti při zachování zdravé kritičnosti vůči novým skutečnostem i pro dnešní dobu. S obavou někdy sledujeme reakce některých katolických duchovních a laiků, kteří svou identitu definují postojem „my“ versus „oni“, pravost své víry vyvozují z odmítavých reakcí „světa“ a cestu vpřed vidí v ještě větší askezi a morálním snažení.

Za jeden z nejvýraznějších přínosů myslitele Matěje Procházky považujeme jeho dialog s přírodními vědami a materialistickým světonázorem. Na jedné straně to byly zvědavost a zájem, které našeho autora udržovaly v kontaktu s proměňujícími, posouvajícími se pohledy a teoriemi ve jmenované oblasti, na straně druhé se jednalo o výzvu a úkol, jak se vyrovnávat se vším, co ovlivňovalo víru jeho a ostatních věřících, případně ji mohlo ohrozit. Gymnaziální učitel opírá své postoje o solidní argumentaci, zbrkle nepřijímá hypotézy s chabými podpůrnými argumenty, a současně se nebojí přitakávat tomu, co je podloženo, a proměňovat svůj vlastní názor. Co nového v dané problematice přinesla disertační práce? Ve srovnání s Pospíšilovou monografií *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost* jsme pročetli a zpracovali veškeré relevantní texty z pera brtnického rodáka. Přitom jsme prohloubili závěry a výstupy jmenovaného současného teologa, vynesli jsme na světlo další myšlenky a témata z Procházkova „repertoáru“ a dospěli jsme k překvapivému zjištění, že brněnský kněz vlastněrazil metodologický agnosticismus. Tím se ukazuje jeho nadčasovost, neboť nezávisle na něm k požadavkům metodologického agnosticizmu u přírodovědců dospívá i zmíněný teolog Ctirad Václav Pospíšil. Jde o to, že přírodovědec s ateistickým přesvědčením nemá předstírat, že přírodověda vyvrací Boží existenci. Totéž ale musí platit u přírodovědce s křesťanským světonázorem, který by neměl předstírat, že jeho vědní disciplína přináší důkazy o Bohu. Pro jednoho i druhého leží otázka existence Boha mimo kompetenci jejich vědního oboru. Patera Procházkou můžeme v českém kontextu právem řadit ke katolickým teologům, kteří přitakali evoluci v kosmu a v živé přírodě. V otázce původu člověka však podobně jako téměř všichni teologové v jeho době nebyl s to otevřít se možnosti evoluční varianty jeho stvoření. Na obhajobu našeho autora i jemu podobných je třeba podotknout, že paleoantropologie začala v tomto směru poskytovat spolehlivé údaje až zhruba v prvním desetiletí 20. století. Jedním ze silných argumentů proti zapojení lidského tvora do biologické evoluce bylo nebezpečí přenesení Darwinovy evoluční teorie na společnost. Oprávněnost těchto obav potvrdily dějiny minulého století.

Podnícen soudobým překotným rozvojem přírodních věd otec Procházka obhajoval „velký příběh“ světa a kosmu, v němž rozpoznával Boží záměr. Vyburcován situací českého národa a katolické církve pohlížel do minulosti jako do zrcadla, z něhož čerpal inspiraci pro současnost a budoucnost. Seznamování se s novými přírodovědnými objevy jej přivádělo k úžasu nad Boží velikostí. Je zcela evidentní, že Boží prozřetelnost pro něj neznamovala osudovost, která by omezovala svobodu a eliminovala odpovědnost jednotlivce, národa a lidstva.

V Procházkových církevnědějinných a apologetických textech, v pojednáních o dělnické a národní otázce se můžeme setkat s implicitní, ne zcela rozvinutou teologií dějin spásy. Zmíněné „myšlenkové pole“ našeho autora jsme prozkoumali ve světle současné teologické reflexe a dovolili jsme si rozvést Procházkovy intuice. V souhrnu uvedme, jaká předznamenání jsme mezi nimi zahlédli. V první řadě šlo o aktivní Boží konání v dějinách a Kristovu ústřední roli v nich. Zvláště výrazné místo v díle brněnského kněze zaujímal národ jako kolektivní osoba, jeho příběh, identita a úloha v širším dějinném kontextu. Zde se opíral o paralelu vyvolenosti mezi českým a izraelským národem, jakkoli nebyla v našem prostoru nová. Za konstitutivní a podstatnou součást národní identity považoval duchovní přesah, křesťanskou víru, tedy příslušnost ke Kristu. Brtnický rodák usiloval o rovnoprávnost národů jak v habsburské monarchii, tak v rámci křesťanského církevního společenství. V období „zapomenuté Trojice“ u něj můžeme vnímat implicitní požadavek plurality v jednotě, vzájemné potřebnosti jedněch pro druhé, a to jak v politickém, tak církevním kontextu.

Ve smyslu teologicko-dějinném můžeme říci, že pater Procházka se interpretací dějin a „vyprávěním“ historie podílel na formování moderního českého národa a účinně přispíval k utváření jeho osobitého, jedinečného příběhu. Národní světcí měli hrát příkladnou roli k povzbuzení a k podobným krokům v odvaze a pravdě. Z historických prací našeho badatele vyzdvihneme zvláště jedno dílo, které nese dvojí prvenství. Z Procházkova pera totiž vzešel první seriózně historicky podaný životopis holešovského faráře a olomouckého mučedníka Jana Sarkandra, jehož rozsáhlý úvod představuje první české vědecké zpracování českých dějin od Jagellonců do Bílé hory. Ve věci národní je pro nás inspirací, abychom pohlíželi na vlastní historii jako na součást své identity a vyrovnávali se s jejími stinnými stránkami. Dále se domníváme, že svou teologicko-dějinnou intuicí nastoluje stále aktuální otázku, zda ztráta křesťanských hodnot nevede k oslabování naší kolektivní identity.

Druhý život Matěje Procházky, ponecháme-li stranou jeho souběh s prvním životem našeho autora, zahrnuje 130 let. Jeho zpracování představuje absolutní novum. Shromáždili jsme informace o projevech úcty k našemu knězi, uvedli pohledy a postřehy nejrůznějších autorů, od jeho současníků až po dnešní generaci, a sledovali jsme, jak se proměňoval zájem o jeho osobu a jeho dílo.

Je nesporné, že osobnost „nestora českých spisovatelů na Moravě“ a jednoho ze dvou „patriarchů moravského duchovenstva“ znamenala nejvíce pro svou vlastní dobu a také posmrtně silně ovlivňovala generaci těch, kdo ho osobně znali. Uvedené čestné tituly odrážejí přinejmenším následující skutečnosti: Brtnický rodák se účinně nasazoval pro své současníky; své čtenáře a posluchače vzdělával, zval k hledání a nalézání pravdy a přitahoval k duchovním ideálům; zaujímal výjimečné postavení v kontextu Sušilovy družiny, jež bylo zdůrazněno funkcí starosty nakladatelského spolku Dědictví a napojením na Františka Sušila; svou fundovaností, šíří svého záběru a počtem publikovaných děl vynikal nad ostatní česky píšící moravské spisovatele, z nichž většina byli také kněží. Je zjevné a zároveň inspirativní, že otec Procházka nebyl osamělým běžcem. Spolupracoval s kněžími a laiky ze Sušilovy družiny, s odborníky napříč vědeckými obory a s podporovateli českého národního života v Čechách, na Slovensku, ve

Vídni, s katolíky ze slovanských zemí v habsburské monarchii i z jiných evropských zemí. Mezi přáteli pak nacházel zakotvení a lidskou oporu. I v daném ohledu by pro nás mohl být inspirativní.

V životním příběhu Matěje Procházky si nelze nepovšimnout nerozlučného a snad až výjimečného přátelství, které se utvořilo mezi ním a Františkem Sušilem. Pro oba kněze představovalo vzájemnou podporu po lidské, intelektuální a duchovní stránce. V určitých charakterových vlastnostech se v různé míře podobali, v jiných se doplňovali. Zastavili jsme se u tvrzení o praktikovi Procházce a teoretikovi Sušilovi, jež se stalo až stereotypně opakovanou frází. Na základě podrobnějšího zkoumání jsme usoudili, že je třeba vhodněji formulovat otázku: V čem a v jakém smyslu byl otec Procházka praktičtější? Brtnický rodák na rozdíl od svého staršího kolegy tváří v tvář problémům a výzvám své doby projevoval značnou otevřenost, flexibilitu a pohotovost a chápal se nabízených příležitostí, jak jasně ukazuje jeho činnost.

V souvislosti s uvedeným přátelstvím se nabízí otázka, kdy se osobnost gymnaziálního profesora „ztratila ve stínu“ svého přítele. Zesnulý Sušil se totiž záhy stal ikonou, symbolem vlasteneckých a náboženských snah družiny sušilovců a zastánců cyrilometodějské ideje. K jeho glorifikaci značnou měrou přispěl sám pater Procházka právě sepsáním oslavného životopisu, v němž sebe postavil do role žáka. Smrt brtnického rodáka tento nepoměr do jisté míry napravila, neboť z dvojice kněží učinila rovné partnery v roli nebeských přímělců, k nimž jejich kolegové a žáci mohli vzhlížet. Rovněž uložení tělesných ostatků do společného hrobu opět podtrhlo jejich nerozlučitelnost. Nicméně se nám zdá, že přílišné zdůrazňování jejich nerozborného přátelství mohlo bránit, aby byl Matěj Procházka vnímán samostatně se svým osobitým a bohatým přínosem pro církevní a společenské dění na Moravě i v širším kontextu habsburské monarchie.

První cílovou skupinou Procházka působení byla mužská gymnaziální mládež. Jakou stopu zanechal v srdcích stovek ba tisíců studentů, kteří jej během 31 let potkávali, můžeme spíše tušit. Nebyl to zdaleka jen Tomáš Garrigue Masaryk, jehož tak zásadně ovlivnilo svědectví života patera Procházky. Přesto právě naše srovnávací sonda do životních příběhů bývalého učitele a žáka vykazuje značné množství souzvuků, které se týkají různých témat v rámci smysluplnosti či „teologie“ dějin, české národní otázky a otázky sociální. U kterých z nich se jedná o hlubší souvislost, u kterých o pouhou vnější podobnost se možná nikdy nedopátráme. Nicméně si dovolíme nabídnout myšlenku, že některá semínka zasetá brněnským knězem, pedagogem a křesťanským socialistou klíčila a dozrála v postojích a krocích našeho prvního prezidenta.

Na úplný závěr chceme vznést otázku po tom, kam vlastně náleží odkaz Matěje Procházky dnes a kdo by se k němu mohl vracet. Po čtyřletém putování po stopách našeho kněze, pročítání a promýšlení jeho spisů, se domníváme, že dotyčný nereprezentuje jen příslušníka kléru či člena katolické církve, nebo především rodáka Brtnice, vlasteneckého kněze či učitele prvního československého prezidenta. Odvažujeme se tvrdit, že Procházka veličnost spočívá v tom, že překračuje jednoduché kategorie jak ve svých různorodých rolích a činnostech, tak ve svém myšlení. Odkaz otce Procházky patří všem,

kdo mají touhu žít a být pro druhé, naslouchat Bohu a číst „znamení času“, a těm, kteří chtějí navázat na kulturní a duchovní odkaz svých předků.

Seznam publikací doktorandky

ŘEHÁKOVÁ, Veronika. Juliána z Norwiche: "Všechno skončí dobře." Apoštolka Božího milosrdenství. *Dialog Evropa XXI - revue křesťanské orientace pro vědu a kulturu*, 2015, roč. 25, č. 3-4, s. 15-25. ISSN 1210-8332.

ŘEHÁKOVÁ, Veronika. Obraz Matěje Procházky, jednoho z patriarchů moravského duchovenstva. In NOVÁ, Magdaléna – BABICH, Elena (eds.). *Nevíjíme, co nevíme: sborník příspěvků z mezinárodní konference studentů doktorských programů = We cannot see what we do not know : the proceedings of the international conference for doctoral students*. Praha: Katolická teologická fakulta, Univerzita Karlova, 2018, s. 268–275. ISBN 978-80-87922-16-3.

ŘEHÁKOVÁ, Veronika. Matěj Procházka (1811–1889): život, osobnost a dílo. In KONÍČEK, Jiří (ed.) *František Sušil a významní kolegové brněnského alumnátu*. Olomouc: Moravsko-slezská křesťanská akademie, 2018, s. 87–111. ISBN 978-80-904075-3-4.

Výčet nejdůležitějších pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů použitých v disertační práci

A. Bibliografie Matěje Procházky

Při jejím sestavování jsme vycházeli jednak z písemných pramenů úřední povahy, které obsahují seznamy Procházkových děl, jednak z pozdějších, posmrtných bibliografických soupisů: z *Bibliografie české katolické literatury* od Josefa Tumpacha a Antonína Podlahy, z *Lexikonu české literatury*. Bibliografie je rozdělena do devíti skupin podle vědních oborů, případně podle témat. Z každé oblasti uvedeme nějakou položku z autorových nejvýznamnějších monografií, pojednání a překladů.

1. Církevní dějiny české a obecné, hagiografie, životopisy a nekrology

Život bl. Jana Sarkandra mučeníka. Brno: Dědictví sv. Cyrilla a Methodia, 1861.

Život sv. Methoda, apoštola říše Velkomoravské a Slovanů vůbec. 2., obšírnější, kritickými doklady a ozdobnými nákresy opatřené vyd. na důstojnou oslavu roku 1885. Brno: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských, 1885.

Missie jezuitské vůbec a missie P. Aug. Strobacha z T.J. zvlášť. Brno: Dědictví ss. Cyrilla a Methoděje, 1886.

František Sušil: životopisný nástin. In *Listové sv. Pavla apoštola. Díl II*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1871, s. 411–447.

Dějiny zjevení Božího v Starém Zákoně: pro mládež gymnasiální v císařství Rakouském.
1. vyd. Praha: I. L. Kober, 1866. (překlad)

Dějiny zjevení Božího v Novém zákoně: pro mládež gymnasiální v císařství Rakouském.
1. vyd. Praha: I. L. Kober, 1866. (překlad)

FESSLER, Joseph. *Dějiny církve Christovy pro vyšší gymnasia. Díl I.* Praha: I. L. Kober, 1865. (překlad)

FESSLER, Joseph. *Dějiny církve Christovy pro vyšší gymnasia. Díl II.* Praha: I. L. Kober, 1866. (překlad)

2. Apologetika a věrouka

Obrana náboženství katolického proti úsudkům jiných věřících. *Hlas* 1850, roč. 2, č. 26, s. 102–103; č. 27, s. 105–107; č. 28, s. 109–111; č. 29, s. 113–114; č. 30, s. 117–119; č. 31, s. 121–122.

Vzmužme se! *Hlas* 1868, roč. 20, č. 1, s. 2–4; č. 2, s. 10–12; č. 5, s. 33–35; č. 7, s. 49–52; č. 11, s. 82–83; č. 12, s. 89–91.

3. Přírodní vědy zejména ve vztahu k víře

Materialismus a křesťanství s ohledem na přírodovědecké časopisectví české. *ČKD* 1866, roč. 7, sv. 7, s. 502–521; *ČKD* 1867, roč. 8, sv. 1, s. 28–56; sv. 2, s. 119–138; sv. 5, s. 358–387.

Materialismus a křesťanství s ohledem na přírodovědecké časopisectví české – darvinismus. *ČKD* 1868, roč. 9, sv. 1, s. 1–22; sv. 2, s. 95–122; sv. 4, s. 270–290; sv. 5, s. 332–356; sv. 6, s. 421–447.

Materialismus a křesťanství. Astronomie. *ČKD* 1870, roč. 11, sv. 3, s. 161–176; sv. 4, s. 266–284; sv. 5, s. 352–369; sv. 6, s. 438–455.

Materialismus. *ČKD* 1875, roč. 16, sv. 4, s. 254–269; sv. 5, s. 321–331; *ČKD* 1876, roč. 17, sv. 1, s. 26–41; sv. 2, s. 112–126.

4. Aktuální témata: zprávy ze života církve a společnosti, národnostní otázka, unionismus a vztah katolické církve k jiným církvím, sociální učení, příležitostné

BRTNICKÝ, Matěj. Morava věrná družka Čech. *Obrazy života* 1861, č. 2, s. 68–70.

Národnost vůbec a slovanská zvláště z křesťanského stanoviska: psáno v čas sněmu zemského na sklonu r. 1865. *Moravan* 1867, roč. 16, s. 167–169.

Potřeba smíru mezi východní a západní církví: primát sv. Petra. *ČKD* 1879, roč. 20, sv. 2, s. 81–104; sv. 3, s. 196–224; sv. 5, s. 351–377; sv. 6, s. 429–459; sv. 8, s. 575–601; *ČKD* 1880, roč. 21, sv. 1, s. 20–42; sv. 4, s. 255–276.

Veliké zásluhy sv. Otce Lva XIII. o národy slovanské. *ČKD* 1887, roč. 28, sv. 2, s. 104–113; sv. 4, s. 220–234; sv. 5, s. 284–303; sv. 7, s. 398–417; sv. 8, s. 472–482; sv. 9, s. 524–534; sv. 10, s. 577–593.

Otázka dělnická. Praha: Vzdělávací kroužek křesťansko-socialní, 1898.

5. Morálka a asketika

Humanistická a křesťanská láska. *Cyryll a Method* 1855, roč. 4, č. 39, s. 306–308; č. 41, s. 321–323; č. 43, s. 338–340.

Zdaliž svědomí jest hlas boží? *Cyryll a Method* 1855, roč. 4, č. 45, s. 354–356; č. 50, s. 393–395.

Buďme střídmi. *Hlas* 1866, roč. 18, č. 1, s. 1–3; č. 2, s. 9–12; č. 3, s. 17–20; č. 6, s. 41–44; č. 9, s. 65–69, č. 11, s. 81–84. (Buďme střídmi. *Moravan* 1867, roč. 16, s. 137–164.)

Slovo studující mládeži. *Hlas* 1872, roč. 24, č. 4, 5, 8, 10, 11, 15, 16, 17.* (*Slovo studující mládeži*. Brno: Hlas, 1872.)

MARTIN, Konrad. *Katolická mravověda pro vyšší učebné ústavy rakouské*. Praha: I. L. Kober, 1864. 184 s. (překlad)

MARCHAL, Victor. *Křesťanský muž: zrcadlo pro křesťanské pohlaví mužské*. Brno: Dědictví ss. Cyrilla a Methoda, 1875. (překlad)

6. Témata z různých konkrétních teologických disciplín: homiletika, dále liturgika, církevní zpěv a hudba, katechetika a nakonec recenze teologických prací a jiných spisů s duchovní tematikou

Kázanj na Neděli Růžencowau. S.l.: s.n., 1843.

O učebných knihách náboženských na gymnasiích vůbec a o učebných knihách pro III. a IV. třídu zvlášť. *Blahověst* 1866, roč. 16, č. 13, s. 203–205; č. 14, s. 216–220.

7. Filozofie

Filosofie podle zásad sv. Tomáše Akvinského: napsal dr. Josef Pospíšil. *Obzor* 1883, roč. 6, č. 13, s. 193–194; č. 14, s. 209–212.

Shakespearův filosoficko-světový názor. *Obzor* 1880, roč. 3, č. 1, s. 1–4; č. 3, s. 33–40; č. 6, s. 81–86; č. 7, s. 98–103.

8. Literární věda a jazykověda

Glagolita Clozianus. *Obzor* 1880, roč. 3, č. 16, s. 249–254; č. 17, s. 273–279; č. 18, s. 289–295; č. 19, s. 308–312; č. 20, s. 321–325; č. 21, s. 337–340; č. 22, s. 353–357.

9. Poezie

Překlad I. zpěvu Odyssée. In *Programm des k.k. Gymnasiums in Brünn für das Schuljahr 1855*. Brünn: s.n., 1855, s. 16–20. (překlad)

VYMAZAL, František. *Slovanská poezije: výbor z národního a uměleckého básnictva slovanského v českých překladech*. Brno: Matice Moravská, 1878. (překlad)

---

* Zde uvádíme zjednodušenou citaci, protože spis je dostupný v samostatném vydání.

B. Archivní prameny

Prošli jsme desítky položek z různých fondů šesti moravských archivů. Za nejvýznamnější pro životopis Matěje Procházky jmenujme fond obsahující pozůstalost Matěje Procházky v jihlavském archivu a jednotku „Matyáš Procházka, katecheta 1833–1881“ ve fondu Biskupské konzistoře Biskupství brněnského, uloženou v diecézním archivu. Uvádíme přehled fondů jednotlivých archivů, které jsme pro svou práci využili.

Využitý archivní materiál sestává z písemných pramenů povahy úřední (matriky, kroniky, vysvědčení, poslední vůle, další úřední knihy a korespondence), osobní (dopisy) a z obrazových pramenů (fotografie, mapy a plány). Historik může litovat, že není dochováno více Procházkových osobních dopisů či poznámek.

Archiv města Brna

fond N 46 Německé státní gymnázium

fond A 1/59 Sčítání lidu 1850–1910

Diecézní archiv Biskupství brněnského

fond Biskupská konzistoř Brno

fond Biskupský ordinariát Brno

Moravský zemský archiv v Brně

fond E 67 Sběrka matrik

fond D 9 Stabilní katastr-indikační skici

Státní okresní archiv Jihlava

fond Drobné písemné pozůstalosti Brtnice, Z pozůstalosti Matěje Procházky

fond Archiv obce Brtnice

fond Národní škola Brtnice

fond Latinské a německé gymnázium Jihlava, I. úřední knihy

fond Cech pekařů Jihlava, II. spisy

Státní okresní archiv Uherské Hradiště

fond Farní úřad Velehrad

Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc

fond Univerzita Olomouc

C. Tištěné prameny k životu Matěje Procházky

Jedná se o prameny z doby Matěje Procházky, které vyšly tiskem, a zprávy jeho současníků, jež vypovídají o jeho osobě. Patří sem prameny memoárového typu, jako zprávy uveřejněné v periodících, životopisy Procházky či jiných osob. O prostředí a osobách vztahujících se o otci Procházce jsme čerpali z diecézních katalogů kléru a církevní topografie Moravy od Řehoře Volného. Z mnoha položek vybíráme několik klíčových.

BOROVÝ, Klement. † Dr. Matěj Procházka, kanovník, emer. c. k. prof. gymn. v Brně. *ČKD* 1889, roč. 40, sv. 10, s. 628–629.

BRANDL, Vincenc. Matěj Procházka: životopisný nástin. *Moravan* 1879, roč. 28, s. 28–32.

Catalogus venerabilis cleri almae dioecesis Brunensis. Brunae: s.n., 1808–1833.

Catalogus venerabilis cleri dioeceseos Brunensis anno reparatae salustis. Brunae: Episcopalis Consistorium, 1869–1890.

DRÁPAL, Jan. Dr. Matěj Procházka. *Náš domov* 1896, roč. 5, sešit 5, s. 81–83.

KOSMÁK, Václav. Pozdrav do věčnosti. In KOSMÁK, Václav. *Kukátko čili Život v obrázcích. 4. díl*. Brno: Dědictví ss. Cyrilla a Methoda, 1890, s. VII–VIII.

Matěj Procházka: nástin životopisný. *Besídka: ilustrované listy věnované zábavě, nauce a literatuře* 1866, roč. 5, s. 153–155.

Nestor moravského spisovatelstva kanovník Matěj Procházka mrtev. *Moravská Orlice* 1889, roč. 27, č. 273, s. [2].

NEUSCHL, Robert. Panegyricus při zádušní slavnosti přenesení ostatků † Fr. Sušila a M. Procházky. *Kazatel* 1894, roč. 1, č. 2, s. 292–297; č. 3, s. 437–443.

Památka na slavnost padesátiletého jubilea kněžského Matěje Procházky, dne 9. března 1884 v Brně. Brno: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských, 1884.

Personalstand der Secular- und Regular-Geistlichkeit des Bisthums in Mähren im Jahre. Brünn: [Brünner bischöflichen Consistorium], 1834–1868.

PROCHÁZKA, Matěj. † František Sušil, doktor a profesor theologie. *ČKD* 1868, roč. 9, sv. 4, s. 290–304.

PROCHÁZKA, Matěj. František Sušil: životopisný nástin. In *Listové sv. Pavla apoštola. Díl II*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1871, s. 411–447.

ŠŤASTNÝ, Vladimír. Dr. Matěj Procházka: životopisný nástin. In KOSMÁK, Václav. *Kukátko čili Život v obrázcích. 4. díl*. Brno: Dědictví ss. Cyrilla a Methoda, 1890, s. IX–XXVIII.

ŠŤASTNÝ, Vladimír. Matěj Procházka. *Obzor* 1881, roč. 4, č. 4, s. 49–50; č. 5, s. 65–67.

VYCHODIL, Pavel Julius (ed.). *Z doby Sušilovy: sbírka dopisů*. Brno: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských, [1917].

VYCHODIL, Pavel Julius. *František Sušil: životopisný nástin*. Brno: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských, 1898.

VYCHODIL, Pavel. Doslov. In PROCHÁZKA, Matěj. *Otázka dělnická*. Praha: Vzdělávací kroužek křesťansko-socialní v Praze, 1898, s. 231–240.

WOLNÝ, Gregor. *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften. II. Abt., Brünnener Diöcese, 1. Bd.* Brünn: Selbstverlag, 1856.

WOLNÝ, Gregor. *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften. II. Abt., Brünnener Diöcese, 3. Bd.* Brünn: Selbstverlag, 1860.

WOLNÝ, Gregor. *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften. II. Abt., Brünnener Diöcese, 4. Bd.* Brünn: Selbstverlag, 1861.

D. Spisy Procházkových současníků

Sem jsme zařadili tištěnou produkci 19. století a počátku 20. století, která spolu utváří kontext Procházkovy literární činnosti, slouží mimo jiné pro srovnání. Z četných položek vybíráme následující.

Dělnictvo a katolická církev. *Hlas* 1873, roč. 25, č. 13, s. 100–101; č. 14, s. 107–108.

DVOJÍ, Josef [ŠMEJKAL, Josef – KURDĚJ, Josef]. *Rukověť křesťanského socialismu: politické úvahy sociální*. České Budějovice: Česká sekce diecézního komitétu, 1910.

HAVRÁNEK, František Xaver. O hvězdových obyvatelích. *ČKD* 1852, roč. 25/ 5 nová řada, sv. 12, s. 335–363.

K otázce chudobinské, *Hlas* 1870, roč. 22, č. 4, s. 49–52.

K ruchu dělnickému v Brně. *Hlas* 1875, roč. 27, č. 51, (nestr.).

LEV XIII. Rerum novarum. In *Sociální encykliky (1891–1991)*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1996, s. 19–57. ISBN 80-7113-154-7.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000. Spisy T. G. Masaryka. ISBN 80-902659-3-6.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Karel Havlíček: snahy a tužby politického probuzení*. 4. vyd. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1996. Spisy T. G. Masaryka. ISBN 80-86142-00-0.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Otázka sociální: základy marxismu filosofické a sociologické*. Sv. I. 6. vyd. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000. Spisy T. G. Masaryka. ISBN 80-902659-9-5.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Otázka sociální: základy marxismu filosofické a sociologické. Sv. II.* 6. vyd. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000. Spisy T. G. Masaryka. ISBN 80-86495-00-0.

Něco o židech. *Hlas* 1875, roč. 27, č. 4, (nestr.).

NEUSCHL, Robert. *Křesťanská sociologie. Díl I. a II.* Brno: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských, 1898–1900.

PIUS IX. *Quanta cura*. Dostupné na internetu:
<<http://www.papalencyclicals.net/pius09/p9quanta.htm>>

PIUS IX. *Syllabus errorum*. Dostupné na internetu:
<<http://www.papalencyclicals.net/pius09/p9quanta.htm>>

PRVNÍ Vatikánský koncil. Pastor aeternus. In *Dokumenty I. vatikánského koncilu: Dei Filius, Pastor aeternus*. Kosoř: AMDG, 2013. ISBN 978-80-260-3928-0.

Latinsky dostupné na internetu: <<https://w2.vatican.va/content/pius-ix/la/documents/constitutio-dogmatica-pastor-aeternus-18-iulii-1870.html>>

TUMPACH, Josef. Asemitismus P. M. Morawského T. J. *ČKD* 1896, roč. 37, sv. 8, s. 449–457; sv. 9, s. 544–553; sv. 10, s. 602–614.

E. Ostatní použitá literatura

Tento nejpočetnější soupis obsahuje ostatní literaturu, kterou jsme využili při zpracovávání tématu. Týká se osoby Matěje Procházky, historického kontextu jeho doby a teologického myšlení. Jde tedy o pozdější Procházkovy životopisy a zmínky o něm, dále o literaturu k vývoji Brtnice, Jihlavy a Brna, k církevnímu životu, k industrializaci a dělnickému hnutí, k hnutí vlasteneckému a dějinám jednotlivých spolků, ke školství a školským institucím a také o teologickou produkci, která se vztahuje jak k 19. století, tak ke století minulému a současnému. Opět jsme vybrali několik nejvýznamnějších spisů.

Brtnice: rodiště Josefa Hoffmanna. [Brtnice: Město Brtnice, 2006]. ISBN 80-254-1426-4.

CURRAN, Charles E. *The Development of Moral Theology: Five Strands*. Washington D.C.: Georgetown University Press, 2013. ISBN 978-1-62616-019-4.

FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (eds.). *Člověk na Moravě 19. století*. 2., opr. a dopl. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. ISBN 978-80-7325-147-5.

FASORA, Lukáš. *Dělník a měšťan: vývoj jejich vzájemných vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870–1914*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. ISBN 978-80-7325-233-5.

GABRIEL, Jiří. Matěj Procházka. In GABRIEL, Jiří (ed.) *Slovník českých filosofů*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1998, s. 471–472.

- HANUŠ, Jiří. Matěj Procházka und die christliche Lösung der sozialen Frage. In FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (eds.). *Sozial-reformatorisches Denken in den böhmischen Ländern 1848–1914*. München: Meidenbauer, 2010, s. 95–108. ISBN 978-3-89975-192-5.
- HOFFMANN, Alois Karel. *Městys Brtnice na Moravě*. Brtnice: Josef Birnbaum, 1925.
- HÝSEK, Miloslav. Dva literární portréty. I. Matěj Procházka. *Lidové Noviny* 1911, roč. 19, č. 115, s. 1–2.
- HÝSEK, Miloslav. *Literární Morava v letech 1849–1885*. Praha: Moravsko-slezská revue, 1911.
- CHAROUZ, Jindřich Zdeněk. *Brněnský alumnát: výchova a vzdělávání duchovenstva v Brně v letech 1807–1950 : vydáno k 200. výročí založení Biskupského alumnátu v Brně*. Brno: Biskupství brněnské, 2007. ISBN 978-80-239-7366-2.
- CHAROUZ, Jindřich Zdeněk. *Pohledy do dějin brněnské diecéze*. Brno: Biskupství brněnské, 2006. ISBN 80-239-6713-4.
- JANČÍK, Josef. Katolické jednoty na Moravě. *Hlídky* 1932, roč. 49, č. 7, s. 217–229; č. 8, s. 249–263; č. 9, s. 285–301; č. 10, s. 321–329; č. 11, s. 353–368; č. 12, s. 393–404.
- JEŽEK, Jan. Procházka, Matěj. In *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. 20. díl (Pohora – Q. v.)*. Praha: Jan Otto, 1903, s. 739.
- JIROUŠEK, Tomáš Josef. *Dějiny sociálního hnutí v zemích koruny české od roku 1840–1903. Díl 1 a 2*. Praha: Družstvo Vlast', 1900.
- KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. (Reprint vyd. z r. 1987.) Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-7113-003-6.
- Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7195-014-1.
- KRAVÁČEK, František. „Křesťanský socialismus“ a dělnictvo na Moravě koncem 19. a na počátku 20. století. *Časopis Matice moravské* 1947, roč. 93, s. 146–151.
- KUBÍČEK, Tomáš a kol. (eds.). *Literární Morava*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002. Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada. Sv. 11. ISBN 80-7275-038-0.
- KUČA, Karel. *Brno: vývoj města, předměstí a připojených vesnic*. 1. vyd. Praha: Baset, 2000. ISBN 80-86223-11-6.
- KUČERA, Martin. Český politický katolicismus před první světovou válkou. *Český časopis historický* 2000, roč. 98, č. 1, s. 83–117.
- KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 2. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-252-9.

- LENDEROVÁ, Milena a kol. (eds.). *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století*. 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005. ISBN 80-7194-756-3.
- MAREK, Pavel. *Čeští křesťanští sociálové: příspěvek k problematice programových a organizačních základů českého politického katolicismu v letech 1894–1938*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2011. ISBN 978-80-244-2970-0.
- MASÁK, Emanuel. *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně 1850–1930*. Brno: Dědictví sv. Cyrila a Metoděje, 1932.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *T. G. Masaryk. Kniha I. Masarykovo mládí 1850–1876*. 2. vyd. Praha: Orbis, 1949. Sebrané spisy Zdeňka Nejedlého.
- P. Matěj Procházka z Brtnice: k 50. výročí úmrtí vlasteneckého kněze krajana. *Jihlavské listy: list Národního souručenství* 1939, roč. 42, č. 47, s. 3.
- PÁTEK, Alois Josef. *Brtnice Trhová a zboží brtnické*. Velké Meziříčí: Náklad vlastní, 1887.
- PEŠA, Václav – DŘÍMAL, Jaroslav (eds.). *Dějiny města Brna I*. 1. vyd. Brno: Blok, 1969.
- PEŠA, Václav – DŘÍMAL, Jaroslav (eds.). *Dějiny města Brna II*. 1. vyd. Brno: Blok, 1973.
- PEŠTA, Pavel. Matěj Procházka. In OPELÍK, Jiří a kol. (eds.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Díl 3, sv. 2 (P – Ř)*. Praha: Academia, 2000, s. 1102–1104.
- PLEVOVÁ, Marie. Farářské zkoušky v brněnské diecézi se zaměřením na jejich formování do poloviny 19. století. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Studia historica Brunensia* 2015, roč. 62, č. 1, s. 471–479. ISSN 0231-7710.
- POLÁK, Stanislav. *T. G. Masaryk: za ideálem a pravdou 1 (1850–1882)*. 2., opr. a rozš. vyd. Praha: Masarykův ústav Akademie věd ČR, 2000. ISBN 80-902659-5-2.
- POLÁK, Stanislav. *T. G. Masaryk: za ideálem a pravdou 2 (1882–1893)*. 1. vyd. Praha: Masarykův ústav Akademie věd ČR, 2001. ISBN 80-86495-02-7.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Jako v nebi, tak i na zemi: náčrt trinitární teologie*. 3. vyd. Praha: Krystal OP, 2017. Teologie. ISBN 978-80-7575-020-4.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš Kristus – Pravda dějin: trojiční a christocentrická teologie dějin*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. Teologie. ISBN 978-80-7195-369-2.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Masaryk iritující a fascinující*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-4052-5.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Různé podoby české trinitární teologie a pneumatologie 1800–2010: tvářnosti české katolické trojiční teologie a pneumatologie 1800–1989 : komentovaná bibliografie 1800–2010*. 1. vyd. Olomouc: L. Marek, 2011. ISBN 978-80-87127-37-7.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost: česká katolická teologie 1850–1950 a výzvy přírodních věd v širším světovém kontextu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017. Teologie. ISBN 978-80-246-3441-8.

PUTNA, Martin Cyril. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918*. Praha: Torst, 1998. ISBN 80-7215-059-6.

RUDOLECKÝ, František. Z dějin brněnského alumnátu. *Obzor* 1905, roč. 28, č. 15 a 16, s. 217–222; č. 17 a 18, s. 245–248; č. 19, s. 265–269; č. 20, s. 283–287; č. 21, s. 299–302; č. 22, s. 315–318; č. 23, s. 332–334; č. 24, s. 346–348.

SAMSOUR, Josef. *Dějiny alumnátu brněnského: k stoletému výročí jeho trvání*. Brno: Náklad vlastní, 1907.

ŠMERDA, Hynek. *František Sušil: život, dílo a odkaz budoucím generacím*. České Budějovice, 2011. Disertační práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta.

TUMPACH, Josef – PODLAHA, Antonín (eds.). *Bibliografie české katolické literatury náboženské od roku 1828 až do konce roku 1913. Část 1*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1912.

TUMPACH, Josef – PODLAHA, Antonín (eds.). *Dějiny a bibliografie české katolické literatury náboženské od 1828 až do nynější doby. Část 2–5*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1913–1923.

Vlnářská centra Evropy: Brno – Jihlava : od počátků do 20. století. Brno: Archiv města Brna, 2008. ISBN 978-80-86736-08-2.

ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin V. Doba barokní katolicity (1650–1750). Doba osvícenská (1750–1848)*. 1. vyd. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2008. ISBN 978-80-7266-301-9.

ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin VI. Doba probuzenského katolicismu (1848–1918)*. 1. vyd. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2009. ISBN 978-80-7266-323-1.

Summary

This thesis “Revivalist, historian, apologist Matěj Procházka (1811–1889)” summarise and presents the result of our historical research and theological reflection.

Firstly, the presented life of Matěj Procházka is the first critical biography of this important figure of national and ecclesiastical life in Moravia in 19th century. Because we researched resource materials from several different archives in Moravia, the biography excels in breadth and depth other previous and smaller works and brings out some new significant details.

Secondly, the bibliography presented at the end of the thesis represents a new catalogue of Procházka's literary works. It brings together other incomplete bibliographical lists and draws from archival documents. We have discovered and identified some other treatises of his.

Thirdly, nobody has yet analysed Procházka's literary work and evaluated his intellectual heritage in its complexity. To begin with, we highlight his linguistic talent and creative work with the Czech language which permeates his work as a writer, editor, and translator. His work with the Czech language was built on the principles of comprehension and the functional and esthetical aspects. Then we identified five themes in the theological field. These are Church history and hagiography, apologetics, dialogue with natural sciences and philosophy, Christian ethics, and "the labour question". Having approached each subject with a method specific to each theological discipline, we also searched for their common meeting point. This is the image of God which is studied by dogmatic theology. Dogmatic theology of 19th century underwent a period called "the forgotten Trinity". The image of God in relation to the world was presented as one divine Person. This perspective of the monarchical image was reflected in the way of looking at the individual, the Church, society, and the state system. This also influenced the relationship between the Church and the world which was predominantly one of opposition and expressed in terms of fight and defence. Even though Procházka was the son of this theological undeveloped reflection, he was also able to go beyond the above-mentioned limits and stereotypes of his time, for instance giving the Jews as an example of moral virtues.

Our priest was an active figure in building Czech national identity, interpreting our national history. He also saw and defended "the bigger story" of the world, humanity and the cosmos in which he read God's purpose, design, and providence.

One of the most striking contributions of our priest, we found, was his concept of humanity. His practical approach is seen among others in his emphasis on the dignity of a human being, the quality of his/her spiritual and ordinary life, and civic rights and freedoms. We need to highlight his interest in the rights of children and women which was before his time and advanced even magisterial documents for many decades after.

Another highly important fruit of Procházka's work is his dialogue with contemporary developments in the natural sciences and philosophy which he sought to know and understand. He was not afraid to challenge new discoveries and their influence on the faith of his contemporaries.

Fourthly, another novum of this thesis is the research into so called "second life" of this priest. It maps the importance of the personage of Matěj Procházka as seen by his contemporaries and by following generations up to the present. The thesis also brings out a new vision of the personal characteristics of this man.

An interesting point to be emphasised is that we found a deeper intellectual affinity between the former teacher, Matěj Procházka, and his student, Tomáš Garrigue Masaryk.

These resonances are especially in “the theology of history”, “the Czech national question” and “the social question”.

Finally, we need to ask ourselves: What do the life and work of Matěj Procházka mean for us, generation living at the beginning of 21st century? We are convinced that we owe more respect to this personality who played such an important role in his time and influenced later generations. We can be inspired by his intellectual multifaceted legacy.

Anotace

Předkládaná práce se věnuje Matěji Procházkovi (1811–1889), významné postavě náboženského a vlasteneckého života na Moravě ve druhé polovině 19. století a členovi tzv. Sušilovy družiny. Podrobný životopis je výsledkem historického bádání, v němž byl využit pramenný materiál z několika různých archivů na Moravě. Procházkův život je zde rozdělen do tří období. Dětství a studentská léta strávil postupně v rodné Brtnici, v Jihlavě a v Brně. Po vysvěcení na kněze sloužil šestnáct let v různých farnostech brněnské diecéze. Poté, bezmála čtyřicet let, žil v Brně, kde působil jako gymnaziální učitel a katecheta a angažoval se v činnosti národně buditelské, spolkové, vzdělávací a především publikační. Tato práce dále mapuje význam osobnosti Matěje Procházky z pohledu jeho současníků a následujících generací až po tu dnešní a podává celkovou charakteristiku tohoto muže. Součástí práce je nová a výrazně obohacená bibliografie tohoto spisovatele, žurnalisty, překladatele, recenzenta, básníka a autora vědeckých pojednání. Tematicky se jeho díla týkala církevní historie a hagiografie, jazykovědy, přírodních věd a filozofie, apologetiky, morálky, sociálního učení a několika dalších oborů. Všechna uvedená témata jsou analyticky a kriticky zpracována. Zajímavá je hlubší myšlenková souvislost mezi učitelem Matějem Procházkou a bývalým studentem Tomášem Garrigue Masarykem.

Klíčová slova

Matěj Procházka, česká katolická teologie, dějiny teologie, 19. století, Brno, české národní obrození, dějiny české historiografie, evoluce, sociální učení, morální teologie, Tomáš Garrigue Masaryk

Abstract

Revivalist, historian, apologist Matěj Procházka (1811–1889).

The following work is about Matěj Procházka (1811–1889), an important figure of national and ecclesiastical life in Moravia in 19th century and a member of the circle around Professor František Sušil, the-so-called Sušilova družina. The detailed biography presented here is the result of historical research into resource materials from several different archives in Moravia. This work examines three main periods of Procházka's life. He spent his childhood and student years, firstly, in his native town of Brtnice, then in

Jihlava and Brno. After ordination, he served as a priest for sixteen years in different parishes of Brno diocese. Then he lived in Brno for nearly forty years while working as a secondary grammar school teacher and catechist and being involved in different activities, such as the Czech national revival, Catholic associations, education, and especially, publishing. This work maps the importance of the personage of Matěj Procházka as seen by his contemporaries and by following generations up to the present. It also brings out the overall characteristics of this priest. A part of this study is a new and enlarged bibliography of Procházka's works, as writer, journalist, translator, reviewer, poet, and author of scientific and scholarly treatises. In his works, he covered a wide range of subjects including Church history and hagiography, linguistics, natural sciences and philosophy, apologetics, Christian ethics, social teaching and other fields. All these above mentioned themes are analysed and critically researched, evaluated and examined. An interesting point that was found is the deeper intellectual affinity between Matěj Procházka, the teacher, and Tomáš Garrigue Masaryk, his former student.

Keywords

Matěj Procházka, Czech Catholic theology, history of theology, 19th century, Brno, Czech national revival, history of Czech historiography, evolution, social teaching, moral theology, Tomáš Garrigue Masaryk